

Nationalmuseet, København
23. og 24. november 2001.

Nordisk Numismatisk Forskerseminar

Enkeltfundne mønter

Abstracts

Dette seminar har modtaget støtte fra

- Grosserer Emil Schous Fond, Nationalmuseet
- Letterstedtska Föreningen
- Adv. Axel Ernsts og Fr. Alfrida Ernsts legat til Fremme af Numismatisk Forskning i Danmark
- Statens Humanistiske Forskningsråd
- Johanne og Ejner Flach-Bundegaards Fond
- BG Fonden

Enkeltfundne mønter

Nordisk Numismatisk Forskerseminar

Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, 23.-24. november 2001

PROGRAM

Sted: Biografen, Nationalmuseet (indgang Ny Vestergade, gennem forhallen og til venstre).

Fredag d. 23/11

- 10.30 Velkomst ved Rigsantikvar Steen Hvass, Nationalmuseet.
Praktiske oplysninger ved HWH.
- 10.45 Jens Chr. Moesgaard: *Enkeltfundne mønter - hidtidige resultater og fremtidige perspektiver.*
- 11.15 Kaffe
Tema: **Metodik og repræsentationsproblemer.** Ordstyrer: Nils Engberg.
- 11.45 Brita Malmer: *Ensamfunna mynt och "minskande procent"-metoden*
- 12.00 Keld Grinder-Hansen: *Metodiske problemer i forbindelse med anvendelse af enkeltfund som kilde til middelalderens møntøkonomi og -cirkulation*
- 12.15 Henning Matthiesen: *Er der altid penge i jord? - om jordbundens betydning for nedbrydning af mønter.*
- 12.30 Lone Brorson Andersen: *Jordbundens betydning for bevaring af bronzegenstande*
- 12.45 Debat
- 13.00 Frokost/lunch
Tema: **Middelhavsområdet.** Ordstyrer: Ian Wisehn.
- 14.15 Håkon Ingvaldsen: *Løsfunn fra Kos - en komparativ analyse*
- 14.30 Erik Christiansen: *Enkeltfund i det romerske Ægypten*
- 14.45 Debat
- 15.00 Kaffe
Tema: **Romerske fund fra det frie Germanien.** Ordstyrer: Inger Hammarberg.
- 15.45 Carsten Korthauer: *Kontakter mellem Nordeuropa og Romerriget i enkeltfundenes lys*
- 16.00 Lennart Lind: *Ensamfunna romerska denarer på Gotland*
- 16.15 Palle Østergaard Sørensen: *Mønterne fra Gudme*
- 16.30 Helle W. Horsnæs: *Romerske bronzemønter fra Danmark – repræsentativitet og fortolkning.*
- 16.45 Debat
Drinks
- 19.30 Festmiddag for de inviterede deltagere

Lørdag 24/11

Tema: **Vikingetid.** Ordstyrer: Lars Jørgensen.

- 9.00 Kolbjørn Skaare: *Nye myntfunn fra Kaupang.*
- 9.15 Claus Feveile: *Mønterne fra det ældste Ribe - 8.-11. årh.*
- 9.30 Esben Aarsleff: *De enkeltfundne mønter fra Gl. Lejre, V. Egesborg og Kirke Hyllinge - en arkæologisk indfaldsvinkel*
- 9.45 Cecilia von Heijne: *Ensamfunna mynt i Skåne från perioden 800-1080*
- 10.00 Hanne Wagnkilde: *1000-tallets mønter i bornholmske grave*
- 10.15 Gareth Williams: *Pengeøkonomien i Skotland i Vikingetiden i lys af enkeltfundene.*
- 10.30 Christoph Kilger: *Myntfynd och idéen om monetära rum.*
- 10.45 Debat
- 11.00 Kaffe

Tema: **Middelalder - specielt den kristne kontekst.** Ordstyrer: Ulla Silvegren.

- 11.30 Svanhild Sortland: *Mynterne fra Mære Kirke - en analyse av kirkegulvsmynt med vekt på stratigrafi*
- 11.45 Henrik Klackenberg: *Monetära termer i svenskt diplomatarium före 1250*
- 12.00 Frédéric Elfver: *Fynd af mynt i svenska cistercienskloster*
- 12.15 Debat
- 12.45 Frokost/lunch

Tema: **Middelalder - specielt den profane kontekst.** Ordstyrer: Jørgen Steen Jensen

- 13.45 Bjørn Poulsen: *Var der en nedgang i cirkulationen i senmiddelalderens Danmark?*
- 14.00 Kenneth Jonsson: *Ett praktiskt exempel på tolkningen av lösfynd: en "nordisk" myntning vid 1300-talets början..*
- 14.15 Jens Velle: *De mange enkeltfundne mønter fra Hjelm og de arkæologiske udgravninger*
- 14.30 Jon Anders Risvaag: *Løsfunn i en urban kontekst - metodiske og teoretiske utfordringer fra et heterogent materiale*
- 14.45 Peter Carelli: *Från Vespasianus till Leopold II. De ensamfunna mynten från Lund och monetariseringens processer*
- 15.00 Debat
- 15.30 Kaffe
- 16.00 Jens Chr. Moesgaard: *Opsummering.*
- 16.15 Jens Chr. Moesgaard viser særudstillingen "MØNTFUND FRA VIKINGETIDENS BORNHOLM"

Deltagere (tilmeldte pr. 21/11)

Lone Brorson Andersen, København
Morten Axboe, København
Henrik Berndt, København
Susanne Bjerknæs, København
Peter Carelli, Lund
Anita Christensen, Århus
Erik Christiansen, Århus
Jannie Ebsen, Odense
Frédéric Elfver, Stockholm
Nils Engberg, København
Claus Feveile, Ribe
Monica Golabiewski, Stockholm
Keld Grinder-Hansen, København
Inger Hammarberg, Stockholm
Ulla Lund Hansen, København
Cecilia von Heijne, Stockholm
Helle Winge Horsnæs, København
Steen Hvass, København
Håkon Ingvaldsen, Oslo
Anna-Elisabeth Jensen, København
Ingolf Jensen, Greve
Jørgen Steen Jensen, København
Kenneth Jonsson, Stockholm
Lars Jørgensen, København
Lone Kierkegaard, København
Christoph Kilger, Trondheim
Henrik Klackenberg, Stockholm
Susanne Klingenberg, København
Carsten Korthauer, København
Johan Landgren, Stockholm
Carsten U. Larsen, København
Lennart Lind, Stockholm
Brita Malmer, Stockholm
Henning Matthiesen, København
Jens Christian Moesgaard, København
Svend Nielsen, København
Desirée Nævdal, Oslo
Pernille Pantmann, København
Bjørn Poulsen, Århus
Annette Rathje, København
Jon Anders Risvaag, Trondheim
Henrik Schilling, Maribo
Ulla Silvegren, Lund
Kolbjørn Skaare, Oslo
Karen Slej, Stockholm
Svanhild Sortland, Trondheim
Palle Ø. Sørensen, København
Jens Vellev, Århus
Michael Vennersdorf, København
Hanne Wagnkilde, København
Gareth Williams, London
Ian Wiséhn, Stockholm
Sven Aagaard, Kettinge
Esben Aarsleff, København

lba.gil@sol.dk
morten.axboe@natmus.dk
starwarsdenmark@mail.tele.dk
susanne.bjerknæs@natmus.dk
peter.carelli@ark.lu.se

hisec@mail.hum.au.dk
j_ebsen@hotmail.com
felfver@hotmail.com
nils.engberg@natmus.dk
asr.qg@post.tele.dk
mgl@myntkabinettet.se
kgh@skolemuseum.dk
inger.hammarberg@myntkabinettet.se
ulhansen@hum.ku.dk
f69cp6c6@students.su.se
helle.horsnaes@natmus.dk

hakon.ingvaldsen@ukm.uio.no
anna.elisabeth.jensen@natmus.dk

joergen.steen.jensen@natmus.dk
kenneth.jonsson@ark.su.se
lars.joergensen@natmus
lone.helge.k.viby@mail.tele.dk
christophkilger@hotmail.com
henrik.klackenberg@riksarkivet.ra.se
susanne.klingenberg@natmus.dk
carkor@gmx.net
tpq@spray.se

lennart.lind@myntkabinettet.se

henning.matthiesen@natmus.dk
jens.christian.moesgaard@natmus.dk

m.d.navdal@ukm.uio.no

hisbp@hum.au.dk
rathje@hum.ku.dk
jon.risvaag@vm.ntnu.no

ulla.silvegren@luhm.lu.se
kolbjorn.skaare@ukm.uio.no
karen.slej@medelhavsmuseet.se
svanhis@stud.ntnu.no

markjv@moes.hum.au.dk
timi@image.dk
hanne.wagnkilde@get2net.dk
gwilliams@thebritishmuseum.ac.uk
ian.wisehn@myntkabinettet.se
SAA@VM.stam.dk
aarsleffe@hotmail.com

Oplæg til symposiet. Helle W. Horsnæs og Jens Christian Moesagaard vinteren 2000/2001.

I de seneste årtier er antallet af enkeltfundne mønter eksploderet. Blandt de vigtigste årsager til denne vækst er:

- den arkæologiske overvågning af udgravninger i kirkegulve.
- systematiske nøddudgravninger forud for anlægsarbejder.
- den øgede brug af metaldetektorer (specielt for Danmarks vedkommende)

Denne vækst indenfor gruppen af enkeltfundne mønter indebærer ikke blot en mængdemæssig forøgelse af registrerede møntfund. Den giver også muligheder for at arbejde med andre problemstillinger end hidtil. Men med nye muligheder kommer også nye krav, teoretisk såvel som metodisk.

De enkeltfundne mønter repræsenterer ofte tilfældige tab, der derfor giver et helt andet billede af møntomløbet og møntmassen end de bevidst nedlagte skattefund. Enkeltfundene giver os indblik i småmøntniveauet, dvs. hverdagslivets møntbrug, i modsætning til de fleste skattefund, der består af udvalgte, gode mønter af høj værdi.

Man må derfor formode, at enkeltfundene giver et mere repræsentativt udsnit af den daglige møntbrug end skattefundene.

Enkeltfundene giver ligeledes mulighed for at studere udviklingen i samfundets monetariseringsgrad, dvs. omfanget af møntbrugen, ved at sammenligne antal af fund fra forskellige perioder. Samtidigt giver fundstedernes natur mulighed for at studere møntbrugens topografi.

Mængden af fundene giver mulighed for at undersøge disse fænomener - og flere til - på et statistisk forsvarligt grundlag.

Disse nye muligheder er allerede blevet udnyttet og har givet mange interessante resultater. Bl.a. kan det nævnes, at møntfundene fra de seneste års udgravninger i Ribe viser, at man her benyttede mønter i stor udstrækning allerede i 700-tallet, ligesom Keld Grinder-Hansens analyse af fundspredningen af højmiddelalderlige mønter har godtgjort at Korsørs forgænger, Tårnborg, må have været et langt større handelscenter end hidtil anet.

Tanken med symposiet er at samle en række numismatikere og arkæologer, der har arbejdet med møntfund, for at fremlægge deres overvejelser over brugen af enkeltfund som kildemateriale til studiet af møntbrug. Formålet er at udveksle erfaringer og synspunkter, hvor vi forhåbentligt kan lære og blive inspireret af hinandens forskning.

Vi ønsker både teoretisk-metodiske indlæg og indlæg om konkrete resultater opnået med det nye materiale, samt debatindlæg om problemer ved materialet. Blandt de emner vi håber på at kunne få belyst er:

- repræsentativitetsproblemer (hvordan jordbund og dyrkningsforhold har betydning for materialets overlevelse)
- problemer med tolkning af mønternes brug i datiden (offer versus omløb, f. eks.)
- hvorledes forskelle i indsamlingsstrategi kan få betydning for fortolkningen af materialet (forskelle i resultater opnået ved bevidst og "tilfældig" indsamling, forskelle i resultater betinget af forskelle i den aktuelle lovgivning, topografiske forskelle)

Vi har med vilje ladet oplægget være meget bredt i håbet om at få belyst så mange aspekter som muligt.

Nogle definitioner:

Enkeltfund: en enkelt mønt fundet alene i en arkæologisk sammenhæng, der viser eller sandsynliggør, at den er kommet i jorden alene. Enkeltfund kan findes tilfældigt, ved udgravning, eller ved systematisk overfladeundersøgelser (survey/markvandring) med eller uden detektor.

Vi anser en række fund fra samme lokalitet (de såkaldte hobede fund) for en serie enkeltfund og ikke for en kategori for sig.

Synonymer: løsfund, strøfund.

Skattefund: to eller flere mønter fundet i en arkæologisk sammenhæng, der viser eller sandsynliggør, at de er kommet i jorden på én gang.

Både enkeltfund og skattefund kan være tilfældige tab (en tabt pung f. eks.). Begge kategorier kan ligeledes være bevidst nedlagte (et gravoffer kan f. eks. bestå af en eller flere mønter). I praksis viser det sig ofte, at enkeltfund er tilfældige tab og at skattefund er bevidst nedlagte.

Jens Christian Moesgaard.

Enkeltfundne mønter - hidtidige resultater og fremtidige perspektiver.

Siden 2. verdenskrig er antallet af registrerede enkeltfundne mønter eksploderet. Det skyldes 3 faktorer:

- Fra o. 1950 skal byggearbejder i kirkerne i Skandinavien overvåges arkæologisk. Det medfører mange fund fra kirkegulvene, bl. a. af mønter.
- De arkæologiske udgravninger har udviklet sig fra at være frilæggelse af murforløb til at være dokumentering af arkæologiske lag. Samtidigt kom der flere nødudgravninger fra 1970'erne, og erhvervet professionaliseredes.
- Fra 1970'erne blev metaldetektoren taget i brug som arkæologisk redskab, både af professionelle og af amatører. Mens privat brug af metaldetektor blev forbudt i mange lande, indledte danske arkæologer et frugtbart samarbejde med private detektorbrugere.

Resultatet er, at tusindvis af fund er blevet registreret. Materialet er nu så stort, at det kan bærer serielle/statistiske analyser af tidligere tiders møntbrug. Mange forskere antager, at de fleste mønter er tilfældige tab (fx Blackburn, Metcalf), hvorimod andre (fx Suchodolski) har gjort opmærksom på alle mulige andre forklaringer. Fortolkningen og brugen af materialet er naturligvis ikke den samme i de to tilfælde. Hvem har ret?

Problemet er, at de fleste detektorfund kommer fra pløjelaget. Her er den arkæologiske sammenhæng, der kunne have belyst tabs/nedlæggelsessituationen, ødelagt af ploven. En vej ud af dette problem er at se på de (forholdsvis få) mønter fra arkæologiske udgravninger, der rent faktisk stammer fra en veldokumenteret arkæologisk kontekst. En mindre undersøgelse af godt 100 fundmønter viser imidlertid, at 4/5 af mønterne befinder sig i en sekundær kontekst, dvs. at de ikke længere befinder sig dér, hvor de er tabt/nedlagt.

Det faktum, at man alle steder finder den samme slags mønter i samme proportioner, taler for, at det rent faktisk er tilfældige tab under ensartede omstændigheder. Det mest sandsynlige er, at det drejer sig om daglig brug af mønter. Det bliver dog mere og mere klart ud fra de danske fund, at bevidst ødelagte mønter (gennemborede, bøjede) udgør en forholdsvis stor del af fundmaterialet. Er det simpelt hen ugyldige mønter, som folk har smidt væk?

Et andet problem i udnyttelsen af enkeltfundenes udsagn er deres repræsentativitet. I foredraget vil jeg ikke gennemgå dette fænomen systematisk, men blot oprids nogle faktorer omkring fund gjort af amatører.

Slutteligt vil jeg se på nogle eksempler på totaludgravede pladser. De kan give en idé om hvor mange mønter, man kan forvente at finde.

Brita Malmer.

Ensamfunna mynt och “minskande procent”- metoden.

Terminologi. För min del föredrar jag termen “ensamfunna mynt” framför den något luddiga termen “lösfynd”. Vad är ett “löst” fynd?

Definition. Ett ensamfunnet mynt är antingen borttappat eller avsiktligt deponerat, t ex i en grav. Men hur definierar vi skiljelinjen mellan ett borttappat mynt och ett mynt ur ett splittrat depåfynd? Jfr J C Moesgaard, *Enkeltfundne mønter, Attende tværfaglige vikingesympsium*, 1999, s. 22.

Forskningspotential. Ensamfunna mynt som är väldaterade och myntortsbestämda, t ex anglosaxiska mynt, är utomordentligt informativa, jfr Michael Metcalfs Arkimedes-parafra i *Atlas of Anglo-Saxon coins*, s. 6, “Just give us a reliably random sample of single finds, and we will reconstruct the currency from which they were lost”. Även när det gäller anonyma mynt är de ensamfunna mynten en viktig informationskälla, men på ett mycket mera primärt plan. I stället för att “reconstruct the currency” är huvudproblemet att fastställa präglingsplatsen.

Falling percentage-metoden. Denna metod utgår från förutsättningen att myntorten ligger i centrum av spridningsområdet. Ju större avstånd till myntorten, desto glesare fynd. Men metoden är behäftad med avsevärda felkällor, bl a av kronologisk natur: yngre föremål i en serie kan ha ett annat spridningsmönster än äldre. För anonyma mynt måste myntortshypotesen provas med oberoende element. Hur stämmer myntens fysiska egenskaper (deras “fabrik”), inklusive design, silverhalt, stampkopplingar och stampkedjor med “falling percentage” metoden? Som exempel på metodens brister kommer jeg främst att diskutera spridningen av ensamfunna Wodan/Monster-sceattas och dito Nordiska mynt, KG 3-6.

Keld Grinder-Hansen.

Metodiske problemer i forbindelse med anvendelse af enkeltfund som kilde til middelalderens møntøkonomi og -cirkulation.

I de sidste årtier har der blandt numismatikere vist sig en stigende interesse i at udnytte forskellige grupper af enkeltfundne mønter til at belyse møntproduktion og møntcirkulation. Den traditionelle kvalitative indfaldsvinkel til udforskningen af mønter er blevet suppleret med en kvantitativ, hvor mængden og fordelingen af mønter spiller en central rolle. Der er i den sammenhæng af afgørende vigtighed, at forskeren er sig metodisk bevidst om, hvad enkeltfund fra forskellige kontekster kan udsige om den fortidige virkelighed og ikke mindst være sig bevidst om de mange metodiske faldgruber, som anvendelsen af enkeltfund kan lede forskeren i. En systematisk udnyttelse af enkeltfundsgrupper åbner mulighed for ny erkendelse om fortidens møntbrug og -cirkulation, men forudsætter en nuanceret tolkning, hvor spørgsmål om møntfundenes repræsentativitet, den statistiske anvendelse af mønter og viden om almene monetære love, må danne den nødvendige baggrund for analysen.

Foredragsholderen har siden midten af 1980'erne i teori og praksis arbejdet med udnyttelsen af enkeltfundsmateriale som kilde til møntcirkulation og -økonomi. I foredraget gøres en status over de indhøstede erfaringer, ligesom der reflekteres over muligheder for at viderudvikle metoder til udnyttelsen af enkeltfundsmaterialer.

Henning Matthiesen.

Er der altid penge i jord? - om jordbundens betydning for nedbrydning af mønter.

Arkæologiske mønter har typisk ligget i jorden i århundreder og været udsat for både nedbrydende og bevarende kræfter. Balancen mellem disse kræfter vil variere fra sted til sted. Spørgsmålet er, om visse jordtyper er underrepræsenterede med hensyn til møntfund, fordi mønterne med tiden er helt forsvundet.

Der gives her en introduktion til forskellige parametre i jorden, som kan påvirke metaller nedbrydning. Samtidigt gives et overordnet billede af, hvordan disse parametre kan variere på landsplan og lokalt, som følge af naturlige og menneskeskabte påvirkninger.

Lone Brorson Andersen.

Jordbundens betydning for bevaring af bronzegenstande

Det har været nævnt i forskellige sammenhænge, at jordfundne bronzegenstande er i en ringere bevaringstilstand i dag, end de var for få årtier siden. Undersøgelser i bl.a. Sverige peger i den retning.

Efter et par mindre danske undersøgelser, blev det for godt tre år siden muligt, at gennemføre en egentlig dansk undersøgelse af bevaringstilstanden for bronzegenstande fundet her i landet. Undersøgelsen tager udgangspunkt i kobberlegeringer fra alle oldtidens perioder fundet i Sønderjylland i løbet af de sidste to århundreder. Alle tilgængelige fund er undersøgt visuelt og karaktergivet, hvorefter tilstandsbeskrivelsen er stillet op mod fundtidspunkt og jordbund på fundstedet.

Der viser sig et tydeligt billede af en accelereret nedbrydning, der dog er noget varierende, alt efter fundforholdene ligesom den arkæologiske alder synes at have betydning. Det sidste kan bl.a. skyldes ændringer i begravelsesformer i forskellige tidsperioder. Ydermere ser det ud til, at jordbundstyper, man hidtil har antaget som stærkt korrosive, måske ikke er så aggressive alligevel og at de mere neutrale jorder er mere korrosive end forventet.

Håkon Ingvaldsen.

Løsfunn fra Kos – En komparativ analyse.

Den greske polis Kos er situert på Lilleasiakysten, like vest for Halikarnassos og nord for Rhodos. Et innsamlet corpus over bystatens utmyntning ned til ca 170 f.Kr. inneholder 2.400 mynter. En kartlegging av koernes utmyntning i perioden ca 390 til ca 170 f.Kr., med dertil hørende identifikasjon av de ulike serier og fastlagt kronologi, gjør det mulig å foreta nye kvantitative undersøkelser av materialet.

Over 1.300 mynter fra Kos har funnproveniensen. I alt 664 av dem faller inn under definisjonen av enkeltfunne mynter, et uvanlig høyt antall i forhold til fordelingen vi vanligvis finner i studier over bystatsutmyntninger. I innlegget vil noen sentrale, overordnede problemstillinger bli drøftet med basis i en sammenlignende analyse av de enkeltfunne mynter og det øvrige funnmaterialet. Ingen deler av funnene som blir behandlet er tidligere publisert.

Noen aktuelle problemstillinger er:

- Representativitetsproblemer: Hvorfor skiller funnmaterialet fra Kos seg ut fra det vi ofte ser for bystatspregninger ellers (bevaringsforhold, utgravninger, kartlagt topografi fra antikken etc.)?
- Årsaker til det store antall enkeltfunne mynter sett i lys av funksjonshypoteser (dagligbruk – offer, religiøs kontekst – profan kontekst etc.).
- Topografiske forskjeller: seriefordeling og kronologi (sølv – bronse, i bystaten – utenfor bystaten).
- Enkeltfunnenes potensiale som kildemateriale.

Erik Christiansen.

Enkeltfund i det romerske Egypten.

Grupper af enkeltfund/løsfund fra det romerske Ægypten har - om muligt - haft en mere grum skæbne end skattefundene. Interessen for dem har mildt sagt ikke været særlig stor, og selv efter Milnes bandebrydende indsats (også på dette område) har mange arkæologiske publikationer langt fra været fyldestgørende vedrørende møntfund. Jeg har kun været i stand til at registrere 26 grupper, der er tilstrækkeligt kendt og publiceret til at kunne underkastes en analyse.

Sørgeligt nok har vi næsten ingen vidnesbyrd fra Alexandria; men otte forskellige grupper fra Faiyûm og seks fra Delta-området er et klart vidnesbyrd om en udstrakt brug af såvel tetradrachmerne som bronzemønterne. De mange - mere eller mindre veldokumenterede - vidnesbyrd fra andre steder bidrager til et billede af en udbredt møntøkonomi i romersk tid. Det kan synes i modstrid med det billede af en udbredt "kredit"-økonomi, som gives af papyrusmaterialet; men det er ikke tilfældet, idet et sådant system hviler på tillid til, at betalingerne kan indløses i kontanter på forlangende. Tilsvarende kan den øgede forekomst af de stærkt forringede billonmønter fra sidste del af 200-tallet e.v.t. afspejle en stærkt øget møntproduktion, men også være udtryk for en øget monetarisering som følge af svigtende tillid til værdien af de nye mønter.

Der er intet i materialet, der tyder på, at "nome-typerne" har haft særlig udbredelse i de pågældende nomer. Dette bekræfter den almindelige opfattelse af dem i dag som en del af den ordinære bronzeudmøntning i Alexandria. Den udbredte forekomst af tesseræ ("lead tokens") kan derimod antageligt fortælle os, at det var sådanne, der blev brugt til betalinger af små beløb, efter at en ordinær prægning af alexandriske bronzemønter stort set ophørte efter Marcus Aurelius' regeringstid. Dette så meget mere som, at registrerede fund af navnlig disse skrøbelige tingester kun kan være en lille brøkdel af oprindelige mængde.

En sidste - eller rettere sagt første - konklusion er, at fund af rigsromerske eller andre fremmede mønter er så få, at de bekræfter det billede, skattefundene giver af det romerske Ægypten som et lukket møntsystem.

Selvom dette er en sørgelig historie om, hvad vi kunne have fået at vide ved blot lidt mere omhu i omgangen med løsfundne mønter, er det således alligevel muligt at drage visse konklusioner, især naturligvis hvis de bekræftes af de samtidige papyrusdokumenter eller de tilstrækkeligt kendte skattefund (som er emnet for min næste bog).

Carsten Korthauer.

Kontakter mellem Nordeuropa og de romerske provinser i enkeltfundenes lys.

Enkeltfundne mønter er mønter, der har været i cirkulation, og de afspejler derved en speciel form for brug af mønter: Mønter kan nemlig kun tabes tilfældigt, hvis de enkeltvis eller i små grupper bliver videregivet mellem forskellige personer. Enkeltfundene i det "frie Germanien" er interessante, fordi de afspejler møntcirkulationen i et område, hvor mønternes anvendelighed som betalingsmiddel langt fra er en selvfølge.

Fra det samlede materiale af enkeltfundne mønter fra en given region kan der udledes kvalitative og kvantitative oplysninger om møntcirkulationens art og omfang:

- Kvalitativ: Fundene er et tilfældigt udsnit af hele spektret af mønter i cirkulation og afspejler derfor den proportionale fordeling på forskellige nominaler og møntmetaller (dog er småmønter overrepræsenteret, da de lettere tabes og man ikke søger så længe efter dem).
- Kvantitativ: Når man sammenligner tallene for forskellige egne og for den romerske provins, kan man få et indtryk af cirkulationens intensitet og omfang.

Hvis man sammenligner sammensætningen af enkeltfundene fra Nordeuropa med hensyn til repræsenterede mønttyper / møntmetaller med ophavsområderne (de romerske provinser), får man et indtryk af, om den monetære udvikling indenfor Romerriget er afspejlet i egnene udenfor grænserne. Det kan så igen tjene som en indikator for, hvor tæt og kontinuerlig kontakterne har været. Her skal man især være opmærksom på aes-mønter og underlødige mønttyper, fordi disse småpenge og inflations-mønter er typiske elementer i den udviklede møntøkonomi i de romerske provinser. Hvordan ændrer forholdet mellem disse og ædelmetalmønterne sig, når man bevæger sig væk fra den romerske limes? Hvor der var tale om direkte udvekslingsrelationer med mulighed for en sekundær møntøkonomi, synes aes-mønter og inflations-denarer at kunne spille en betydelig rolle i fundbilledet.

Når de enkeltfundne mønter skal bidrage til vores forståelse af kulturforholdene under romersk jernalder i Danmark og især skal hjælpe med at fastslå, hvilken karakter kontakterne til den romerske sfære har haft, må man se mønterne sammen med resten af det, der kaldes „romersk import“. Tolkningen af enkeltfundenes spektrum og spredningsmønster må derfor ske med tolkningerne af de øvrige importfund som baggrund - og måske i kontrast til dem. Hvordan er enkeltfundene fordelt i det „frie Germanien“ i forhold til andre importsager? Analysen af enkeltfundne mønter kan derved bidrage til diskussionen omkring de romerske importsagers karakter (handelsvarer, gaver, krigsbytte?), og hjælpe med at beskrive udvekslingsmåder og -veje.

Helle W. Horsnæs.

Romerske bronzemønter fra Danmark – repræsentativitet og fortolkning

Det er almindeligt kendt at romerske mønter har været genstand for indsamling næsten siden de blev præget. Endnu i dag er der mange romerske mønter "i omløb", ikke blot blandt traditionelle møntsamlere, men også blandt turister, som har købt dem som souvenirs på rejser i Middelhavslandene.

Dette forhold giver nogle ganske særlige problemer, når man skal vurdere fund af antikke mønter. Det gælder specielt tilfældige enkeltfund af romerske bronzemønter. Disse fund er blevet vurderet forskelligt gennem tiderne. Er de kommet til Norden allerede i jernalderen, skal de behandles som jernalderfund, men hvis de er tabt af turister eller samlere, som først for nylig har bragt den til disse breddegrader, skal de skilles ud fra diskussionen om romersk import i Norden i Romersk og Germansk Jernalder.

En systematisk gennemgang viser, at der på den ene side er en række fund fra sikre jernalderkontekster, men på den anden side er der også mange fund fra steder, hvor det ville være højst usandsynligt at finde genstande fra jernalderen. Imellem disse yderpunkter ligger hovedparten af de danske fund, hvor oplysningerne om den enkelte mønts fundomstændigheder er så generelle, at de ikke kan bruges til meget i sig selv.

Ud fra en kombination af klassificering af fundoplysningerne og mønternes iboende oplysninger om prægetidspunkt og -sted, mener jeg at kunne påvise, at de danske fund af romerske bronzemønter kan deles i tre hovedgrupper:

- Mønter (specielt sestertser) fra 2. årh. e.Kr., hvoraf en del må anses for at være nedlagt (eller tabt) i jernalderen.
- Mønter fra 3.-4. årh. e.Kr., hvoraf kun en mindre del er nedlagt/tabt i jernalderen.
- Mønter fra perioden efter 394 e.Kr., som alle er kommet til Danmark som resultat af senere tiders samlervirksomhed.

Efter en udskillelse af den del af materialet, som er sandsynlige jernalderfund, fås et distributionskort over romerske bronzefund, der markant adskiller sig fra kortene over samtlige fund, og det får naturligvis konsekvenser for fortolkningen af møntmaterialet.

Kolbjørn Skaare.

Nye myntfunn fra Kaupang

Gjennom en tyveårsperiode i 1950- og 1960-årene ble det foretatt arkeologiske utgravninger på området etter den gamle markedsplassen Kaupang i Tjølling (nå Larvik) i Vestfold. Det ble funnet ca. 30 mynter fra tidlig vikingtid, jf. Skaare 1976 nr. 48. I år 2000 ble en ny utgravningsperiode innledet. Alt etter de to første gravningssesonger er myntfunnene denne gang kommet opp i ca. 50 stykker. Som forrige gang dominerer kufiske dirhemer, men det er også interessante funnstykker i tillegg som utfordrer vår metodikk med å håndtere enkeltfunn.

Claus Feveile.

Mønterne fra det ældste Ribe – 8.-11. århundrede.

Siden starten af 1970'erne, hvor det ældste Ribe for første gang blev opdaget arkæologisk, er der med jævne mellemrum foretaget større og mindre arkæologiske undersøgelser på handelspladsen. Det er således påvist, at Ribe grundlægges lige efter 700, som en sæsonmæssig markedsplads, der hurtigt opdeles i parceller. I løbet af anden halvdel af 8. århundrede ændrer pladsen karakter, den bliver helårlig og der opføres mere permanente huse på en række af parcellerne. Omkring midten af 9. århundrede ændrer byen igen karakter og de fine velstratificerede værksteds- og gulvlag ophører.

I de mange tusinde jordlag er der fremkommet et overordentlig spændende numismatisk materiale, som er uden sidestykke i det øvrige Skandinavien. Blandt de ældste mønter kan nævnes få romerske mønter fra 2.-4. århundrede, der antagelig skal opfattes som rå-metal, i lighed med et enkelt fragment af en statue, samt en række romerske "gemmer" – figur-smykkede halvædelsten der har været indfattet i f.eks. guldringe.

Den altdominerende møntgruppe i det ældste Ribe er sceattas, hvoraf der nu i alt er fundet 201 stykker. Heraf er den altdominerende del af typen Wodan/Monster – ja i store dele af lagfølgen er den ganske enkelt enerådende. Der bør bemærkes, at disse mønter cirkulerer helt frem til ca. 800, og altså ikke forsvinder i forbindelse med de møntreformer der finder sted i det frankiske rige i midten af 700-årene. Wodan/Monster sceattas – eller idet mindste dele af denne udmøntning – henføres af nogle numismatikere til Ribe, mens andre opfatter mønttypen som frisisk.

Yngre mønter er ret fåtallige i Ribe, ca. 10 stykker. Hovedparten af dem der kan identificeres er penninge af gruppen ansigt/hjort – altså den gruppe der kommer Wodan/monster-sceattas nærmest. Endelig skal der for fuldstændighedens skyld, nævnes en enkelt mønt fra omkring år 1000.

Litteratur (udvalg):

NUM (Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad)
NNÅ (Nordisk Numismatisk Årsskrift)

Bendixen, (1) Sceattas and Other Coin Finds. I: Bencard (ed.) Ribe Excavations vol 1, Esbjerg 1981, (2) NNÅ 1989-90 og (3) NUM 1986:4

Feveile og Jensen, (1) NUM 1993:5 og (2) Ribe in the 8th and 9th century. A Contribution to the Archaeological Chronology af North Western Europe. Acta Archeologica vol 71 – 2000. København 2000.

Metcalf, (1) NUM 1985:1, (2) NUM 1986:6 og (3) Thrymsas and Sceattas vol.2, London 1993

Malmer, (1) NUM 1991:1

Malmer og Jonsson, (1) NUM 1986:4 og (2) NUM 1987:1

Esben Aarsleff.

***De enkeltfundne mønter fra Gammel Lejre, Vester Egesborg
og Kirke Hyllinge - en arkæologisk indfaldsvinkel.***

Mønterne fra de tre vikingetidslokaliteter afspejler flere interessante facetter af vikingetidens møntbrug på forskellige pladstyper med forskellige indre strukturer. Formålet med dette indlæg er at diskutere nogle af problemstillingerne ved enkeltfundne mønter ud fra de tre pladstyper:

- Den kvantitative forskel i antallet af mønter i forhold til andre samtidige lokaliteter.
- Mønter i forhold til vægtlodder.
- Brækkede mønter - hvorfor?

Materialet fra de tre lokaliteter består af 60 mønter, fordelt med 7 fra stormandsgården ved Gammel Lejre, 19 fra værkstedspladsen ved Kirke Hyllinge og 34 fra anløbspladsen ved Vester Egesborg. Udover mængdeforskelle rummer materialet desuden forskelle i sammensætning og fragmenteringsgrad fra lokalitet til lokalitet. Kun på det fundmæssige område synes der at være en overensstemmelse mellem de tre lokaliteter - næsten alle mønter er detektorfund fra muldlaget.

Cecilia von Heijne.

Ensamfunna mynt från Skåne 800-1080.

En förekommande tes är att ensamfunna mynt representerar ett områdes monetariseringsgrad. Enkelt uttryckt innebär det att ju fler mynt som påträffas från en viss period inom ett område, desto större monetär aktivitet. Till exempel diskuterar Blackburn myntcirkulationen i Tyskland utifrån lösfynden som ökat väsentligt i antal under de senaste två decennierna. Blackburns tes är att de ensamfunna mynten (med undantag för gravfunna mynt) ger ett ungefärligt måttvärde av den monetära aktiviteten och att de ensamfunna mynten visar en större blandning av de cirkulerande typerna än skatthynden. Detta innebär inte att samtliga ensamfunna mynt är lämningar från ekonomiska transaktioner, utan snarare att mynt som används och är i omlopp löper en större risk att tappas (1).

Detta föredrag kommer att behandla frågan hur de ensamfunna mynten i Skåne från perioden 800-1080 kan ses med hänseende till monetär aktivitet. Kan slutsatser om monetariseringsgraden i olika skånska områden dras utifrån de ensamfunna mynten? Enligt min mening är detta i högsta grad en problematisk fråga, eftersom tesen gällande ensamfunna mynt och monetär aktivitet inte kan användas anakronistiskt utan har varierande giltighet under olika perioder och områden. I grunden handlar det om representativitetsproblematik. Den översiktliga bilden av de ensamfunna mynten är beroende av flera olika faktorer. Jag har valt att belysa de ensamfunna mynten i Skåne utifrån två vinklar. Dels kommer de ensamfunna myntens kronologiska och korologiska fördelning att jämföras med skatthynden, dels kommer en jämförelse att göras av hur bilden av de skånska ensamfunna mynten förändrats under de senaste decennierna i jämförelse med ensamfunna mynt från Bornholm.

Från Skåne har ca 230 ensamfunna mynt och 62 skatthynd påträffats fram till år 2000 från perioden 800-1080. Större delen av de ensamfunna mynten har framkommit i samband med arkeologiska undersökningar och 77 % av dem kommer från främst Uppåkra (107 mynt baserat på antagandet att samtliga mynt från Uppåkra är ensamfunna från perioden) samt Lund, Helsingborg, Bjäresjö och Löddeköpinge. I stora drag överensstämmer spridningsbilderna av skatthynden och de ensamfunna mynten med varandra. Flest fynd finns från sydvästra delen av landskapet, medan stora delar av inlandet är fyndtomt. På så sätt ger fynden av de ensamfunna mynten och skatthynden en samlad bild av att sydvästra Skåne var det mest monetärt aktiva området, men i hur stor grad påverkar det ojämna exploateringstrycket och arkeologiska undersökningar bilden?

I Danmark och inte minst på Bornholm har fynden av ensamfunna mynt mångdubblats under de senaste två decennierna. Georg Galster presenterar i sin förteckning över de bornholmska vikingatida myntfynden 16 ensamfunna mynt daterade till 800-1080 och som är funna fram till år 1926 (2). Därefter har ca 160 ensamfunna mynt registrerats till och med år 2000 (med källkritisk reservation och avvaktan inför framtida bedömningar av vilka mynt som verkligen är ensamfunna och vilka som är delar av utspridda skatthynd). Även i Skåne har de ensamfunna mynten ökat väsentligt i antal under de senaste decennierna, men de bilderna av de ensamfunna mynten från Skåne och från Bornholm skiljer sig från varandra. Det

beror bl.a. på att i Skåne har intensiva arkeologiska undersökningar gjorts på vissa utvalda platser, medan amatörarkeologer som går med metalldetektor på Bornholm täcker större områden och därmed ger kompletterande information till de arkeologiska undersökningarna på Bornholm.

Noter:

(1) Se Blackburn 1993:37ff i Blackburn, M. 1993. Coin Circulation in Germany during the Early Middle Ages. The Evidence of Single-finds. Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in Sächsischer und Salischer Zeit. Red. B. Kluge. Sigmaringen.

(2) Galster, G. 1980. Vikingetids møntfund fra Bornholm. NNA 1977-78. Oslo.

Hanne Wagnkilde.

1000 tallets mønter i bornholmske grave.

Den tidligkristne gravplads ved Ndr. Grødbygård på Sydbornholm har øget antallet af gravfundne mønter i Danmark betragteligt (1). Således er der fundet i alt 128 mønter i 61 af de 516 grave, hvilket svarer til at der er møntfund i 12,5% af gravene. Skønt flere grave indeholder små skatte, er størstedelen af mønterne enkeltfundne. Fordelingen af møntdaterede grave viser gravpladsens tilblivelse, og den horisontale stratigrafi sandsynliggør, at mønterne ikke har haft lang omløbstid. Mønterne yder ikke blot en datering af gravpladsen, men giver også en savnet datering af kristendommens indførelse på Bornholm til årtusindskiftet.

Mønterne i gravene ledsages ofte af andre gravgaver. Gravgaver forekommer kun sjældent i kristen tid, men er gængse netop i Østersøområdet. Gravgaverne er vidnesbyrd om både traditioner, omsorg, ofringer samt ønsker om alskens lykke. Møntdateringerne giver således vigtige holdepunkter til forståelse af gravskikkens udvikling i 1000 tallet og dermed kristningsprocessen. Kombinationer af gravgaver med mønter viser, at gravskikken i løbet af 1000 tallet ændrer sig fra mange gravgaver, til blot en enkelt mønt. Gravskikken har hermed ændret sig væsentligt fra vikingetidens begravelser af kvinder i stadstøj og våbenføre mænd med udrustning. Hele gravgavesymbolikken indeholdes nu i mønten, der foruden sin købekraft og symbolværdi formentlig også besidder kraftig amuletværdi. At mønterne er vigtige amuletter understreges af, at flere mønter er rullet sammen og anvendt som perler.

De veldaterede gravfund byder på en spændende kobling til 1000 tallets skattefund, som dukker op i så rigt mål på Bornholm i disse år. Mens skattefundene er stærkt sønderpløjede og spredte, er gravfundene in situ og knyttet til personer med køn og alder. De gravfundne skatte tilhører alle mænd, hvoraf man måske kan udlede, at mænd har forvaltet familiernes formuer - og at de markfundne skatte er gravet ned af mænd. Brudsølv findes også i gravene og viser, i lighed med skattene fra bopladserne, at betalingsmidlet i 1000 tallet er sølv ifølge vægt snarere end kun "Kongens Mønt". Skattene i gravene antyder hermed, at skattefundstolkninger udover den også skal søges i den religiøse sfære i det mindste for visse fund. Gravfundne mønter giver således ikke kun tidspunkterne for gravlæggelserne, men også udviklingen samt detaljer i gravskikke og skattedeponeringer.

(1) Undersøgelserne af gravpladsen ved Ndr. Grødbygård står centralt i forskningsprojektet: *Gravskikke i tiden omkring kristendommens indførelse i Østersøområdet med udgangspunkt i en analyse af kristne, bornholmske gravpladser med gravgaver*. Forskningsprojektet er gennemført med støtte fra RAS, DAN og Statens Humanistiske Forskningsråd 1997-2001.

Den tidligkristne gravplads Ndr. Grødbygård

På planen over gravfeltet er grave med mønter angivet med sort

Gareth Williams.

Pengeøkonomien i Skottland i Vikingetiden i lys af enkeltfundene.

Det er vanligvis hevdet at det har vært nesten ingen pengeøkonomi i Skottland i Vikingtiden, og at verdiansettelse på grunnlag av metallvekt har vært vanlig gjennom Vikingtiden. Dette synspunkt ligger først og fremmst i lys fra skatfundene, og som alle på dette symposium vet godt, skatfunder og enkeltfunder viser ofter veldig forskjellige bild. Til dags dato har det aldri vært et så detaljert studi over pengeomløp i Skottland i Vikingtiden som over Angel-Saksisk England.

Å dømme etter skatfundene, er det ganske klar at penger ikke har vært den vanlige sparingsmiddel for rikdom. Det er også klar at pengeomløp i Skottland har vært mye mindre enn i England. Dette er ingen overaskelse, fordi mange mynt ble utdelt i Angel-Saksisk England, mens ingen ble preget i Skottland, så vidt vi vet. Likevel må vi tenke på tre ting.

For det første, var det Norske bosetning i Skottland for størstedelen i marginale landskap. Det fantes derfor mye mindre befolkningstetthet enn i mange deler av England, og så var det mindre av alle slags materiale å bli tapt, og senere funnet. For det andre, har det ikke vært så stor bruk av detektorer i Skottland enn i England. For det tredje, enda på tross av disse problem viser enkeltfundene at mynter har blitt mer vidt brukt enn det er vanligvis hevdet.

Især finnes mynter fra en del arkeologiske utgravninger, som representerer en betydningsfull del av alle de Norske boplasser fra Vikingtiden som har blitt utgravert i Skottland. Det finnes også noen andre enkeltfunder fra områdene av Norsk bosetning. Disse funder viser klart at mynter var brukt i daglig liv gjennom Viking Skottland fra det tidlig 900-tallet opp til begynnelsen av den substantivisk myntning i Norge under Harald Hardråde og Olaf Kyrre.

Christoph Kilger

Myntfynd och idéen om monetära rum

Tolkningar av lösfunna mynt betonar ofta en kvantitativ aspekt av myntbruket: Mängden av mynt som finns i omlopp motsvarar användningsgraden i vardagliga transaktioner. Det kvantitativa argumentet använts för att beskriva monetariseringen i det vikingatida och medeltida samhället. Argumentationen exkluderar dock andra sätt att närma sig en förståelse av myntbruket. Att sätta likhetstecken mellan antalet lösfunna mynt inom ett visst undersökningsområde och graden av monetarisering kan i många fall te sig schematiskt och alltför kategoriskt. Utöver kvantitativa jämförelser borde man försöka förstå vilka regler och konventioner som styr mynthanteringen.

Bruket av mynt och silver är under vikingatid och medeltid knutet till vissa platser såsom centralorter, hamnar och marknader. De konventioner och restriktioner som omgärdar mynt framhäver platsens betydelse. Det var här mynten skulle och kunde brukas. Det var den lokala härskarens mynt som var giltiga. Samma tendenser kan man skönja under 1000- talet på kontinenten i det tyska kejsarriket. Men här kontrollerar icke-kungliga makthavare framväxten av regionala och lokala valutor. Det är detta som man brukar kalla för feodaliseringen av myntväsendet.

Bruket av mynt leder till en etablering av relationer av mynt och valutor till specifika platser och situationer. Med andra ord, penningekonomin skapar monetärt sanktionerade rum. Det får konsekvenser för hur vi kan se på lösfynd och begrepp som uteslutande har använts kvantitativt, som t.ex. myntcirkulation och monetarisering. Etableringen av en myntekonomi i ett medeltida sammanhang borde inte uppfattas som en enhetlig landsomfattande process utan snarare som ett lapptäcke av olika myntanvändningsområden med olika myntanvändningstraditioner.

Svanhild Sortland.

Myntene fra Mære kirke - En analyse av kirkegulvsmynt med vekt på stratigrafi

Innlegget tar utgangspunkt i mitt hovedfagsprosjekt som har arbeidstittel "Myntene fra Mære kirke - mistet eller ofret". Prosjektet kan ses som et bidrag til den såkalte "mistet-ofret debatten", og er et forsøk å å forklare tilstedeværelsen av mynt under gulvet i middelalderkirken på Mære i Nord-Trøndelag. Mynt- og dokumentasjonsmaterialet ses i et arkeologisk perspektiv der funnkontekst og stratigrafi er nøkkelbegreper. To delproblemstillinger vil bli kort berørt i innlegget:

1. Kirkegulvet i Mære kirke. Var det fysisk mulig for kirkegjengerne å miste/ofre mynt ned i kirkegulvet?
2. Finner arkeologen mynten der den opprinnelig ble deponert? Graden av omroting under kirkegulvet fra oppførelsestiden og fram til idag sett i forhold til myntenes plassering i kirkerommet og på funnkartet.

Henrik Klackenberg.

Monetära termer i svenska medeltidsbrev före 1250

I denna föreläsning gör jag en genomgång av de monetära termer som vi möter i diplomerna från den svenska medeltid före 1250. Uppgiften är att först identifiera vilka dessa termer är och att därefter försöka fastställa vad de betecknar. Det digitala register över de svenska medeltidsbreven som upprättats inom Riksarkivet medger en bred sökning på monetära termer på ett betydligt lättare sätt än tidigare. Resultatet blev att det finns 24 brev från perioden 1160-1250 med termer för betalningsmedel i silver och guld, myntat och omyntat. Termerna pecunia, marca, ora och solidus ger ingen vägledning huruvida myntat eller omyntat silver avses. Termerna moneta, denarius och nummus kan däremot anses mera säkert beteckna mynt. Avslutningsvis presenteras de mynttyper som omnämns i diplomerna.

Frédéric Elfver.

Fynd av mynt i svenska cistercienskloster

Mynt i kyrklig bebyggelsekontext har tidigare uppmärksammats av Mats P. Malmer, som detaljstuderade myntens korologi i hospitalskyrkan Sankt Jörgen, Åhus (1). Myntfynden från Alvastra kloster har ingående studerats av Brita Malmer i Bebyggelsehistorisk tidskrift, nr 3 1982 (2). Henrik Klackenberg disputerade 1992 på en avhandling om monetariseringen i medeltidens Sverige (det medeltida Sverige inklusive Finland, men exklusive Gotland) med utgångspunkt i det numismatiska fyndmaterialet i landsortskyrkorna (3). I min studie, som har avgränsats till cistercienskloster i Sverige, har följande kloster valts ut och studerats närmare: Alvastra i Östergötland, Varnhem och Gudhem i Västergötland (4).

Alvastra, som var ett munkkloster, grundades 1142/1143. Kyrkan invigdes 1185. Varnhem, även detta ett munkkloster, grundades 1150 (troligen på Lurö i sjön Vänern). Den första kyrkan i Varnhem dateras till mellan 1150-1192. När klostret brinner 1234 är kyrkan troligen färdig, så när som på taket. Gudhem (ett nunnekloster) omtalas för första gången år 1175 i samband med en donation till klostret. Efter 1252 byggs kyrkan och klosterbyggnaderna ut. Kyrkan är ursprungligen en romansk kungsgårdskyrka och antedaterar klostergrundningen. I samband med reformationen 1527 upphör klostrens existens. Kyrkan i Varnhem blev emellertid sockenkyrka.

Vad kan utläsas av myntfynden i nämnda kloster? Hur definierar vi termerna ensamfunna samt hopade mynt? Fyndplats och bruksplats behöver ej ses som synonymer. Skall klosterfynden sorteras under kyrkfynd eller utgör de en kombination av både kyrklig och profan kontext? Hur förhåller sig landsortskyrkornas fyndsammansättning i jämförelse med klosterfynden? Kan vi se en annan sorts monetariseringsprocess i klostermaterialet än i landsortskyrkorna? Såväl kvantitativa, som kvalitativa aspekter är avgörande vid tolkningen av de ensamfunna/hopade mynten. Höghaltiga silverbrakteater representerade under 1200-talet ett större ekonomiskt värde för den samtida människan än vad t.ex. låghaltiga importmynt gjorde för 1400-talets människa. Vilka källkritiska aspekter skall vi ta hänsyn till? Hur kan vi tolka korologin? Klostren uppvisar en komplex fyndsammansättning med bl.a. spik, bokbeslag, mynt, konstruktionsdetaljer, nålar samt skrivdon. Olika former av tillverkning har förekommit, t.ex. bronsbantverk, smide, hantering av pergament, sigilltillverkning. Självvård och sjukvård skall också fogas till listan över verksamhet i kloster. Vid studiet av mynt i bebyggelsekontext är det viktigt att inkludera övriga fyndkategorier samt att beakta den verksamhet som pågått på platsen. Blotta förekomsten av mynt i cistercienskloster är värd att närmare diskutera. I svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev finner man att utlåningsverksamhet förekom i t.ex. Alvastra. I ett brev, daterat den 18/8 1382, står det att en Gerhard Snakenborg lånar av Alvastra kloster 10 mark korn och 60 mark gängse mynt och pantsätter för detta fastigheter i Ödeshög. I ett annat brev, daterat den 2/2 1384, står det att en Olof Staffansson pantsätter till Alvastra kloster för en skuld all sin jord i Haddorp i Heda socken i Lysings härad. Att cisterciensklostren följde Sankt Benedikts regel, vilken prisade den enskilde samfundsmedlemmens fattigdom, förhindrade inte att kollektivet levde i ett påtagligt välstånd (5).

Det finns således en hel del frågor att besvara och många är beroende av definitionen av termerna ensamfunna och hopade mynt. Brita Malmer skriver 1982, s. 144: "Vilka förändringar i klostrets inre och yttre liv som avspeglas i myntens skiftande utbredning [...] återstår att utreda." Mitt inlägg i debatten kommer inte att ge svar på Britas rader, men jag skall belysa några av problemen och möjligheterna med fynd av mynt i svenska cistercienskloster och tolkningen av fyndspridningen.

Noter:

- (1) Malmer, Mats (Petersson): 1948. S:t Jörgen i Åhus. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1948, s. 191-257.
- (2) Malmer, Brita: 1982. Numismatik och bebyggelsehistoria i Sverige – aspekter på den medeltids myntmassans korologi och kronologi. Bebyggelsehistorisk tidskrift, nr 3 1982, s. 137-147, speciellt s. 144-146.
- (3) Klackenborg, Henrik: 1992. Moneta Nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige. Lund Studies in Medieval Archaeology 10. Lund.
- (4) Från Alvastra har ca 1450 mynt tillvaratagits. Från Varnhem är siffran ca 180 och från Gudhem har ca 630 mynt tillvaratagits. Mynten från Alvastra är publicerade i Myntfynd från Östergötland. Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen 1. Stockholm 1982. Mynten från Varnhem och Gudhem är opublicerade.
- (5) Se: Duby, Georges: 1981. Krigare och bönder. Den europeiska ekonomins första uppsving 600-1200. Stockholm. Se speciellt s. 222-230.

Bjørn Poulsen.

Var der en nedgang i cirkulationen i senmiddelalderens Danmark?

Et helt overordnet problem for vurderingen af middelalderens økonomi er en vurdering af den økonomiske omsætning i højmiddelalderen (1200-1350) i forhold til senmiddelalderen (1350-1500/1536). I den forbindelse kan enkeltfundsmaterialet med de fornødne kritiske forebehold anvendes som kildemateriale.

Vi har det forhold, at danske enkeltfund tilsyneladende viser, at antallet af mønter fra 1400-tallet er mindre end mønter fra perioden 1250-1330. Dette er velkendt for numismatikere og forklares normalt ved at, mønten i perioden 1250-1330 ("borgerkrigsmønt") var langt dårligere (mindre sølvholdig) end i senmiddelalderen. Spørgsmålet er, om det er forklaring nok på nedgangen i fundmængde. Nyere undersøgelser kan i al fald tyde på, at der generelt i Europa fra 1390'erne til 1460'erne var mangel på både guld og sølv. Det kan således vises, at de nordtyske byers udmøntning oplevede en væsentlig tilbagegang i det 15. århundrede for så atter at vokse i det 16. århundrede, og der er god grund til at tro, at lignende udviklinger i en eller anden skala fandt sted i Danmark. For Nordtyskland er det skønnet, at dette førte til at pengemængden blev reduceret med omkring 50 % i nedgangstiden (North, Michael, *Geldumlauf und Wirtschaftskonjunktur im südlichen Ostseeraum an der Wende zur Neuzeit (1440-1570). Untersuchungen zur Wirtschaftsgeschichte am Beispiel des Großen Lübecker Münzfunde und der schriftlichen Überlieferung*, Sigmaringen 1990). Om dette er tilfældet i Danmark er naturligvis vanskeligt at belyse, men det bør i det mindste diskuteres under inddragelse af netop de enkeltfundne mønter. Jeg skal prøve at vende denne diskussion ud fra et par konkrete eksempler, bl.a. møntfundene fra torvet i Horsens, der synes at vise, at "borgerkrigsmønt" cirkulerede i udstrakt grad op i senmiddelalderen.

Yderligere vil jeg kort berøre, at det skriftlige kildemateriale i al fald ikke antyder overflod af rede penge i 1400-tallet, idet naturalier anvendtes i stor stil i 1400-tallet og op til 1500-tallet. Skatter og bøder blev regelmæssigt erlagt i klæde eller okser. Når det kom til store beløb betalte bondebefolkningen hyppigt med okser. I almindelige varebetalinger og lån ser vi samme blanding af penge og naturalier. Generelt ser det ud til, at nederlandsk klæde som supplerende betalingsmiddel optræder i kilderne fra 1400-tallets midte og frem til 1500-tallets første årtier. I samme periode forekommer sølvskeer også jævnlige som betaling. Det er nærliggende at tro, at dette fænomen, som står ganske i modstrid til den foregående og følgende tid, udtrykker, at man havde behov for pengeerstatninger. Selv i torvehandelen kunne det også i denne periode være småt med rede penge som det fremgår af enkelte skriftlige kilder.

Der er en del der tyder på, at Danmark lige som Nordtyskland var præget af mangel på rede sølv i 1400-tallet og at dette fik følger for prægemængden og den cirkulerende møntmængde. Disse tegn bør diskuteres i forhold til de muligheder for pengefri overførsler, for kredit, som i stigende grad udvikledes. Diskussionen kan vendes på forskellige måder og i denne diskussion har enkeltfundene klart en vigtig rolle.

Kenneth Jonsson.

Ett praktiskt exempel på tolkningen av lösfynd: en "nordisk" myntning vid 1300-talets början

Vid Numismatiska Forskningsgruppen har det sedan 1995 skrivits ett antal uppsatser om den svenska myntningen under den äldre medeltiden med utgångspunkt från lösfynden. Målsättningen har bl.a. varit att undersöka om det i lösfynden går att se en rumslig koncentration för de olika bitecken/symboler/varianter som förekommer, d.v.s. om det finns en koppling mellan bitecken etc. och myntort.

Det finns även myntgrupper där präglandslandet har varit omtvistat och en sådan grupp från 1360-talet har också behandlats i en uppsats. Här tänkte jag ta upp några svårtolkade myntgrupper från 1300-talets början där lösfynden är avgörande för tolkningen. Det gäller:

- 1) Efterpräglings av engelska (kvarts)pennies
- 2) Penningar med "norska" motiv och norsk viktstandard
- 3) Penningar med "svensk-norska" motiv och svensk viktstandard
- 4) Penningar med "svenska" motiv och norsk viktstandard

Grupp 2-4 har en likartad utbredning i fynden och förekommer huvudsakligen i västra Sverige och sydöstra Norge. Med ledning av strukturen på myntningen i resp. land kan det inte röra sig om officiella utmyntningar från något av länderna. Halten är låg och en förklaring till den märkliga fyndspridningen kan vara att det rör sig om en myntning på 1320-talet för hertiginnan Ingeborg 1312-1361. Hon hade förläningar i gränstrakterna mellan Norge, Sverige och Danmark, där Varberg kan ses som hennes residensstad. Myntningen måste betraktas som en falskmyntning, där man har utnyttjat en kombination av "norska" resp. "svenska" motiv för att mynten skulle accepteras. I ett senare skede kan det även ha förekommit en myntning av kraftigt underhållna kopior av en gångbar svensk mynttyp. Motivet till falskmyntningen skulle vara Ingeborgs ständiga behov av pengar för att finansiera hennes ambitiösa utrikespolitik som syftade till att erövra Skåne. Statsrättsligt kunde hennes myntning vara svår att beivra. Norra Halland med Varberg hade hon som län under Danmark, ett rike som under denna tid var stadd i upplösning och formellt sett var "hennes" mynt motivmässigt inte identiska med de typer som var gångbara i Norge resp. Sverige.

Om grupp 1 ska räknas till denna myntning är mycket osäkert och den har också en annorlunda fyndspridning även om antalet fynd är mycket lågt: den är känd från 3 svenska och 3 finska lösfynd.

Av grupp 2-4 är sammanlagt högst 15 ex. kända från svenska skattfynd. I svenska lösfynd finns 89 ex. och i norska lösfynd 77 ex. Med ledning av antalet lösfynd måste det ha varit fråga om en omfattande myntning.

Jens Vellev.

De mange enkeltfundne mønter fra Hjelm og de arkæologiske udgravninger

I 1290 befolkede "de fredløse Hjelm". De byggede borge - øen fik horn - og samtidig begyndte på stedet en åbenbar intensiv udmøntning af falske penninge. Herom beretter en lille række skriftlige kilder. Ved det berømte forlig på Hindsgavl Slot i 1295 blev det aftalt, at udmøntningen skulle ophøre. I 1306 blev øen erobret af kong Erik Mendved og borgene blev nedbrudt. I 1854 dukkede de første tre jordfundne mønter frem. De blev sendt til Nationalmuseet, hvorfra de afgaves til Den kgl. Mynt- og Medaillesamling. Nogen større interesse synes fundet ikke at have givet anledning til, og det samme synes at have gjort sig gældende ved senere afleveringer af ikke blot mønter, men også blanketter og barrer, som åbenbart har udgjort råmaterialerne ved den falske udmøntning. I 1928 kunne Georg Galster i første bind af "Fra Nationalmuseets Arbejdsmark" gøre boet op: 57 penninge og betydelige mængder råmateriale. Mønter med videre fortsatte med at dukke op, og i 1952 blev længe ønskede udgravninger ved Møntsamlingen indledt for om muligt af lokalisere stedet for udmøntningen. Der dukkede nogle få mønter op, men produktionsstedet fandt man ikke.

I 1999 - i anledningen af det udråbte middelalderår - blev endnu et forsøg gjort for via arkæologien at udforske øens historie i de gådefulde år 1290-1306. Æbeltoft Museum, hvorunder øen hører arkæologisk administrativt, forestod arbejdet sammen med Nationalmuseet, Moesgård Museum samt Afdeling for Middelalderarkæologi ved Århus Universitet. Og overraskelserne blev overvældende. De to undersøgte voldsteders konstruktioner blev belyst på en måde, så de nu på langt bedre måde kan indgå i vurderingen af de danske middelalderborges historie.

Både på voldstederne og i det åbne land blev der fundet ganske mange mønter, blanketter og barrer. Og sådan gik det også ved de fortsatte udgravninger i 2000. Ja materialet er på to år mangedoblet i forhold til fundene i de ca. 150 foregående år. Det mest spændende fund var et møntstempel.

Undersøgelserne af de mange mønter foregår nu på Moesgård, hvor de bliver tegnet ved hjælp af et stereomikroskop. Herved vil mulige stempelidentiske eksemplarer blive registreret. Optællinger på typer vil blive analyseret og søgt sat i relation til den viden, der til nu er opnået om udmøntningerne af de ægte mønter. Metalanalyser indgår også i arbejdet. Fundspredningen viser, at produktionen af de falske mønter åbenbart har været fordelt på flere lokaliteter på øen. Samlet vil de her kort refererede undersøgelser sikkert give et mere nuanceret indblik i ikke blot tidens meget komplicerede udmøntningshistorie, men også i udmøntningens teknik.

Jon Anders Risvaag.

Løsfunn i en urban kontekst – metodiske og teoretiske utfordringer fra et heterogent materiale

Bare en liten prosentandel av norske myntfunn er gjort i byer. Dette til tross for at en rekke større utgravninger har vært gjennomført siden siste verdenskrig. Ved siden av sin relativt beskjedne mengde er funnsituasjonene svært heterogene, både med hensyn til hvilke typer funn som er gjort (skattefunn, enkeltfunn) og med hensyn til hvilke områder av bygrunnen funnene stammer fra. I tillegg er dokumentasjonen av hvert funn svært varierende, fra få eller ingen funnopplysninger, til komplekse utgravninger med godt dokumentert stratigrafi. Dette gjør det svært vanskelig å nærme seg materialet på en enhetlig måte.

Det beskjedne antall mynter funnet i de norske byene vanskeliggjør kvantitative studier av den type en finner hos Grinder-Hansen, følgelig må kvalitative og kontekstuelle perspektiver i sterkere grad trekkes inn i arbeidet. En taksonomisk utfordring ligger i hvordan løsfunnene skal klassifiseres. En annen utfordring ligger i hvorvidt en kan benytte alle funnmynter i et studium, eller hvilke som må eller bør utelates. Det siste beror i stor grad på hvilke spørsmål man stiller til materialet og i hvilket perspektiv man ser mynt og utmynting generelt.
